

Omezení svéprávnosti není nově je možné využít zastoupení členem

Nový občanský zákoník (dále jen NOZ) zavedl od 1. 1. 2014 po mnoha desetiletích změny v právní úpravě právního jednání osob se zdravotním postižením. Zákonodárce alespoň částečně reflektoval ustanovení Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením¹ (dále jen Úmluva) a vložil do zákona nové instituty pamatující na specifickou situaci právě této cílové skupiny. Tito lidé budou moci využívat vhodné alternativy, které jim pomohou vyřešit potřebnou podporu, pomoc či zastoupení.

■ **Text: Mgr. Barbora Rittichová**

Jedním z nových institutů je i zástupce z členů domácnosti. Jak už sám název napovídá, mohl by právě tento zástupce řešit typické situace, kdy se v rodině nachází člověk s postižením, o kterého často fakticky pečují, ale také mu zařizují různé záležitosti jeho příbuzní, kteří s ním sdílejí domácnost.

► Představení institutu

Zastoupení členem domácnosti je právní institut přejatý do české legislativy z rakouského právního řádu.² Toto zastoupení se bude aplikovat jako jedna z možných alternativ k omezení svéprávnosti, osobě s postižením tedy bude ponecháno její právo právně jednat, bude zcela svéprávná. Zastoupení je přitom dohodou,³ kterou spolu uzavírají zástupce a zastoupený⁴ o tom, že zástupce bude zastoupeného zastupovat v obvyklých záležitostech, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného.⁵ Na fakt, že se jedná o dohodu, můžeme usuzovat mj. z § 49 odst. 2, kde je popsáno, že zástupce dá zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat, a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení

nevznikne; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání. Je tedy zřejmé, že je zde potřeba vůle obou stran k tomu, aby zastoupení mohlo vůbec vzniknout.

Jak ale nahlížet na projev vůle učiněný osobou, které brání duševní porucha samostatně právně jednat? Přitom je třeba zdůraznit, že právě tento stav je ze zákona předpokladem aplikace tohoto zastoupení. Ačkoli by byl takový úkon dle předchozí právní úpravy neplatný, nově se uchylujeme k modelu, kdy i osoby s postižením mají právo rozhodnout o svém zastoupení. S velmi podobným modelem pracuje také zahraniční právní úprava, konkrétně například dohoda o reprezentaci⁶ v Britské Kolumbii, provincii Kanady. Zde je zákonem stanoveno, že osoby mají právo uzavřít dohodu o zastupování a podpoře reprezentanta bez ohledu na to, zda by byly či nebyly schopny uzavírat smlouvy, starat se o svou zdravotní péči, osobní péči, právní záležitosti či běžně spravovat své finanční záležitosti. Konkrétně § 7 odst. 2:

Pro rozhodnutí, zda je dospělý nezpůsobilý uzavřít dohodu o reprezentaci sestávající z jednoho nebo několika standardních ustanovení jmenovaných v § 7 nebo změny nebo zrušení kteréhokoliv z těchto ustanovení, musí být zváženy všechny relevantní faktory, například:

- (a) *zda dospělý vyjadřuje přání, aby reprezentant učinil, pomohl učinit nebo přestal činit rozhodnutí;*
- (b) *zda dospělý dává najevo volby a preference a zda může vyjádřit pocity souhlasu či nesouhlasu vůči ostatním;*
- (c) *zda si je dospělý vědom toho, že uzavření dohody o reprezentaci nebo změna nebo odstoupení od některých jejích ustanovení znamená, že repre-*

zentant bude moci činit, případně nebude moci činit rozhodnutí a volby, které budou mít na dospělého vliv;

(d) *zda je dospělý s reprezentantem ve vztahu, který lze charakterizovat jako vztah důvěry.*

Je zde tedy zřejmý přechod od vize nutnosti porozumění textu a jeho obsahu k tomu, že rozhodnutí o zastoupení a podpoře můžeme učinit i bez toho, abychom byli schopni text pojmout, za předpokladu, že ještě dovedeme sdělovat okolí svoje preference (ať už jakýmkoli způsobem komunikace) a že máme vůči určité osobě důvěru ji tímto rozhodováním pověřit, s vědomím, že tím může ovlivnit věci našeho života.

► Vznik zastoupení

Jak už bylo zmíněno, prvním předpokladem pro vznik zastoupení je dohoda mezi zástupcem a zastoupeným. Zástupcem však může být pouze osoba z řad členů domácnosti, tedy potomek, předek, sourozenec, manžel, partner, případně i osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky.

Další nezbytnou podmínkou je nutnost schválení této dohody soudem. Teprve po té je dohoda účinná. Soud by přitom v rámci řízení o schválení dohody měl vyvinout patřičné úsilí, aby skutečně zjistil názor zastoupeného, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, jež si zastoupený zvolí.⁷ Soud musí vždy zjistit, zda jsou tu podmínky pro schválení zastoupení, zda tu není konflikt zájmů, zda je rozhodnutí osoby s postižením svobodné. Toto je v podstatě jediná kontrola zastoupení.

► Obsah zastoupení

Zákonodárce předpokládá, že zástupce bude osobu zastupovat v obvyklých záležitostech, podle životních poměrů zastoupeného.⁸ Můžeme si typicky představit nákupy jídla, potřeb pro domácnost, úhradu léků, nájmu a energií, vyřizování žádostí o sociální dávky a další. Nikoli tedy rozhodnutí o umístění osoby do pobytového zařízení sociálních služeb na dobu neurčitou. Důvodem je skutečnost, že zastoupení je mnohem méně

¹ Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, č. 10/2010 Sb. m. s.

² Jak uvádí důvodová zpráva k NOZ, § 284b a násl. rakouského občanského zákoníku ve znění jeho novely z r. 2006.

³ Některé soudy pojaly tento institut spíše jako souhlas s ustanovením opatrovníka. Informace byla získána na základě diskuzí s vyššími soudními úředníky a dalšími pracovníky soudu během ledna 2014.

⁴ K tomu, že je daný institut dohodou, se přiklonili i zástupci Ministerstva spravedlnosti ČR při jednání o vypořádání věcného záměru k připravovanému zákonu o opatrovnictví dne 10. 12. 2013 v Praze. Tento jejich postoj byl potvrzen i v písemné podobě v rámci argumentů obsažených v rámci vypořádání připomínek k věcnému záměru, kdy hovoří o smluvním principu (např. strana 37 a další materiálu).

⁵ Viz § 52 odst. 1 NOZ.

⁶ Dohodu upravuje zákon o této dohodě, The Representation Agreement Act, RSBC 1996, kap. 405 (pracováno s úpravou ke dni 12. 6. 2013).

⁷ Viz § 50 NOZ.

⁸ Viz § 52 odst. 1 NOZ.

jedinou volbou: domácnosti

formální než klasické opatrovnictví a chybí kontrola, jaká je u opatrovnictví. Lze se domnívat, že rozsah zastoupení není překročitelný a že pro neběžné právní jednání (např. převod nemovitosti) by měl být soudem ustanoven opatrovník pro konkrétní záležitost.

Pokud se jedná o nakládání s příjmy zastoupeného, pak zástupce může s těmito nakládat v rozsahu potřebném pro obstarávání obvyklých záležitostí, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného.⁹ Ovšem s peněžními prostředky na účtu zastoupeného zástupce může nakládat měsíčně jen do výše životního minima jednotlivce. Tento limit nebyl vhodně zvolen. Není žádný důvod, proč by se výše peněz, se kterou může zástupce manipulovat, měla řídit výší životního minima jednotlivce. Navíc tato hranice by mohla být natolik nízká,¹⁰ že by reálně znemožňovala základní funkce zástupce.

Další oblastí, ve které může zástupce spolurozhodovat, je zajišťování zdravotních služeb. Je však třeba zdůraznit, že osoba mající zástupce není omezená ve svéprávnosti, a proto rozhoduje o léčbě i sama. Limitem pro možné spolurozhodnutí o zdravotní péči je souhlas se zásahem do duševní či tělesné integrity člověka s trvalými následky, který zástupce není oprávněn učinit.¹¹ Samozřejmě lze ale smluvně pravomoc zástupce udělovat souhlas s úkony zdravotní péče zcela vyloučit.

Zákon stanoví, že při výkonu své funkce musí zástupce dbát o ochranu zájmů zastoupeného a naplňování jeho práv i o to, aby způsob jeho života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i jeho zvláštním předstávám a přáním.¹² Tím je jasně zdůrazněna priorita vůle a přání zastoupeného.

▶ Kontrola zástupce

Důležitým prvkem, o kterém dosud nebylo pojednáno, je kontrola zástupce. Bohužel, zákon s ní v současné situaci žádným způsobem nereaguje. Proto by se

tento velmi „měkce“ nastavený institut mohl stát pro osoby s postižením nebezpečným, neboť by mohly být vystaveny zneužívání ze strany zástupců. Proto lze doporučit zakomponování potřebných kontrolních prvků alespoň do smluv, například za pomoci:

- zavedení přítomnosti svědka (či svědků) při uzavírání smlouvy;
- zavázání třetí strany ke smlouvě – tzv. kontrolní osoby, která by mohla kdykoli hovořit o samotě s osobou s postižením, měla by právo požadovat k nahlédnutí dokumenty zástupce a tyto kontrolovat, měla by právo žádat od zástupce potřebné informace, měla by povinnost nahlásit soudu konflikt zájmů mezi zástupcem a zastoupeným i vůli zastoupeného ukončit smlouvu;
- stanovení finanční částky, jejíž překročení musí být zástupcem dokladováno;
- limitace trvání smlouvy, s možností jejího prodloužení opět se souhlasem soudu;
- stanovení povinnosti zástupce nahlásit soudu vůli zastoupeného dohodu ukončit.

▶ Zánik zastoupení

Zastoupení vždy zanikne v případě, že jedna ze stran smlouvy zemře, případně lze dovést, že i v případě, pokud by zástupce ztratil své postavení člena domácnosti, jak jej vyžaduje zákon.¹³ Dále zastoupení zaniká v případě, že jedna ze stran sdělí vůli již dále v zastupování nepokračovat (u zastoupené osoby postačí schopnost projevit toto přání¹⁴), případně se na tom obě shodnou. Bohužel již zákonodárce neřeší faktickou situaci, kdy by osoba s postižením měla být chráněna i jistou dobu po té, co zástupce vysloví, že již dále nechce funkci vykonávat, či ztratí postavení člena domácnosti. Proto by bylo vhodné do smlouvy takovou povinnost upravit. Je také možné navázat okamžik účinnosti ukončení smlouvy na doručení tohoto sdělení soudu. Ten by měl následně nechat upravit příslušný záznam v evidenci obyvatel.

Zákon dále uvádí jako důvod zániku skutečnost, že soud jmenuje osobě opatrovníka.¹⁵ Může však vznikat otázka,

proč by tomu tak mělo být. Cílem tohoto pravidla bylo zabránit zdvojení pravomocí osob, které člověka s postižením zastupují. Pokud je ale opatrovník jmenován pro určitou konkrétní záležitost (například převod majetku), pak není důvod funkci zástupce ukončovat a obě formy zastoupení mohou bez kolize existovat vedle sebe. Podobně to pak platí o jiných zástupcích osoby, případně o podpůrci. Vzhledem k tomu, že podpůrce za osobu nikdy právně nejedná, pouze ji poskytuje nápomoc při rozhodování, opět nedochází k žádnému střetu v oblasti působení zástupce a není důvod institut ukončovat.

▶ Slovo na závěr

Je velmi dobře, že nová právní úprava přináší alternativy k omezení svéprávnosti. Bylo jich již dlouho třeba. Teď je však na osobách s postižením, na jejich rodinách, na sociálních pracovnících, soudních osobách, úřednících i všech dalších zainteresovaných subjektech, aby se s těmito novými nástroji naučili co nejlépe pracovat. Neočekávejme, že k tomu dojde přes noc. Přesto však již první kroky byly učiněny, soudy začínají tyto instituty aplikovat a jistě brzy dojde k zavedení dobré praxe i v této oblasti.

Článek je napsaný v rámci individuálního projektu Transformace sociálních služeb realizovaného Ministerstvem práce a sociálních věcí. Projekt je financován z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a ze státního rozpočtu ČR.

Autorka je právníčkou se zaměřením na oblast lidských práv. Dlouhodobě se věnuje tématu práv osob se zdravotním postižením, zejména problematice svéprávnosti, opatrovnictví, detence osob s postižením a dalším. Za práva osob s postižením se snaží bojovat jak v soudních síních, tak i právním lobbingem.

⁹ Viz § 52 odst. 2 NOZ.

¹⁰ Například výše životního minima jednotlivce byla k 1. 1. 2014 částka 3 410 Kč.

¹¹ Pro takový úkon by bylo třeba ustanovení opatrovníka soudem pro konkrétní rozhodnutí, zároveň by k němu musel mít souhlas soudu dle § 461 odst. 1 věta druhá, ve spojení s § 101 NOZ.

¹² Viz § 51 NOZ.

¹³ Viz § 49 odst. 1 NOZ.

¹⁴ Viz § 54 odst. 1 NOZ.

¹⁵ Viz § 54 odst. 1 NOZ.